

Հայկ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ, ասպիրանտ

ԱՆՁԻ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ՏԻՄՆԱԽՆԳԻՐԸ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ԳԱՏԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԻ ՏԵՄԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին տեղի ունեցած սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում ակնհայտ դարձավ, որ փոփոխված սահմանադրական դրույթները, մեր կարծիքով, այլևս չեն կրելու դեկլարատիվ բնույթ և մասնավորապես ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 3-րդ կետում ամրագրված հետևյալ դրույթը. «Հանրային իշխանությունը սահմանափակված է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք» պետք է անվերապահորեն գործի լիարժեք ու անմիջականորեն անկախ հետագա օրենսդրական կարգավորումներից: Նշված սահմանադրական դրույթից կարելի է եզրակացնել, որ 1) Հանրային իշխանությունը հանձնա՝ օրենսդիր, գործադիր, դատական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների իշխանությունը, ամենից առաջ, սահմանափակվում են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով, 2) այդ իրավունքներն ու ազատությունները գործում են անմիջականորեն, այսինքն՝ ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, անկախ դրանց իմպլեմենտացիայի գործող օրենսդրության մեջ, իրավունքի ուժով գործում են անմիջականորեն և հետևաբար օժտված են իրավունքի (օրենքի) գերակայության իրավագործությամբ:

Այստեղից կարելի է հետևություն անել, որ անձի անվտանգության ապահովման և պաշտպանության բոլոր իրա-

վական ու այդ թվում քրեաիրավական միջոցների բովանդակությունը պետք է բխի ՀՀ Սահմանադրության վերոնշված դրույթների տրամաբանությունից և ունենան առաջնային նշանակություն:

Ինչպես իրավագիտորեն նշվել է սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգում և իրավաբանական գրականության մեջ՝ մարդու իրավունքների երաշխավորված պաշտպանվածության համար առանցքային նշանակություն ունի իրավունքի գերակայության սկզբունքի անվերապահ իրագործումը, քանզի «Իրավունքի գերակայությունը, հանդիսանալով պետության էությունը, ենթադրում է, որ մարդու իրավունքները սահմանադրորեն ճանաչված, օրենսդրորեն երաշխավորված, համարժեք կառուցակարգային լուծումներով ապահովված ու պաշտպանված պետք է լինեն»¹:

Պետության և նրա իշխանության մարմինների գործունեության գործնական նշանակությունը պետք է լինեն մարդու և քաղաքացու իրավունքների պաշտպանությունը և ազատությունների ապահովումը, նրանց կյանքն առավել հարմարավետ դարձնելը, մարդու երջանկության համար առավել նպաստավոր պայմանների ստեղծումը, - նշված է «ՀՀ Կառավարության ծրագրին հավանություն տալու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 7 հունիսի 2018 թվականի ԱԺՈ-006-Ն որոշման մեջ²:

Ցանկացած ժողովրդավարական և իրավական պետության սահմանադրության առաջնային խնդիրներից է մարդու

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԳԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

և քաղաքացու հիմնական իրավունքների սահմանադրական ամրագրումը և դրանց պաշտպանության երաշխավորումը, ինչպես նաև այդ իրավունքների սահմանափակման հնարավոր հիմքերի հստակ կարգավորումը: Երկրի հիմնական օրենքում իրենց ամրագրում են գտնում պետության և հասարակության մեջ անհատի գոյության և կենսագործունեության համար առանցքային, հիմնարար իրավունքները, որոնք պատմականորեն զարգացել են մարդ-պետություն հարաբերություններում: Այն, թե ինչ բնույթ ունեն մարդու հիմնական իրավունքների սահմանադրական կարգավորումները և որքանով են դրանք համահունչ համընդհանուր ճանաչում ստացած միջազգային փաստաթղթերի ոգուն, թույլ է տալիս նաև դատություններ անել պետության առաջադիմական, իրավական և ժողովրդավարական լինելու հանգամանքի մասին:

2015 թ. սահմանադրական բարեփոխումների առանցքային ուղղություններից մեկը մարդու և քաղաքացու իրավական կարգավիճակի ամրապնդումն է ինչպես բովանդակային, այնպես էլ ընթացակարգային առումներով: Նպատակ ունենալով վերացնել 2005 թ. սահմանադրական փոփոխությունների բացերը և հետևելով միջազգային առաջադիմական փորձին ու սահմանադրական իրավունքի զարգացումների արդի միտումներին՝ 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը.

- հստակեցվեց հիմնական իրավունքների և ազատությունների իրավաբանական բնույթը՝ որպես մարդու անբաժան սուբյեկտիվ իրավունքներ,
- սահմանվեց անձի անվտանգության ապահովման և իրավական (այդ թվում նաև քրեաիրավական) պաշտպանության երաշխիքները: Այս առումով, անձի անվտանգության իրավական և քրեաիրավական երաշխիքներն առավել

հստակորեն ձևակերպված են ՀՀ Սահմանադրության 23-27, 34, 39, 52, 55, 61-73 հոդվածների դրույթներում:

Ինչպես 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, այնպես էլ 2015 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 2-րդ գլուխը տրամաբանորեն սկսվում են մարդու արժանապատվության իրավունքի ամրագրմամբ, քանի որ այն մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմքում ընկած, հիմնարար նշանակություն ունեցող անբակտելի իրավունք է: Մարդու իրավունքների և ազատությունների այլ հնարավոր սահմանափակումները չպետք է խաթարեն մարդու արժանապատվությունը: Մարդու որևէ իրավունք չի կարող օգտագործվել այնպես, որ ունահարի այլոց արժանապատվությունը:

Մարդու «արժանապատվությունը» Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը ճանաչում է նաև սահմանադրական կարգի հիմունք³: Միաժամանակ այն ճանաչվում է որպես մարդու սուբյեկտիվ իրավունք՝ 23-րդ հոդվածի ուժով:

Արժանապատվության իրավունքն ամրագրող հոդվածին հետևում է մարդու իրավունքների համակարգում իր կարևորությամբ նույնքան սկզբունքային՝ կյանքի իրավունքի գրեթե անփոփոխ կարգավորումը: 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի համեմատ՝ փոփոխված Սահմանադրության միակ նորույթը 24-րդ հոդվածի 2-րդ մասն է, որը սահմանում է, որ ոչ-որ չի կարող կամայականորեն գրկվել կյանքից: Պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ այստեղ խոսքը կյանքից կամայականորեն գրկելու արգելքի մասին է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ըստ միջազգային տարբեր դաշնագրերի և դատական պրակտիկայում կյանքի իրավունքը բացարձակ չէ և որոշակի դեպքերում կարող է ենթակա լինել սահմանափակումների⁴: Օրինակ, ՄԻԵԿ 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը որպես մարդուն

կյանքից գրկելու օրինական հիմքեր է սահմանում ցանկացած անձի անօրինական բռնությունից պաշտպանելը, օրինական ձեռքարկում իրականացնելը, օրինական հիմքերով կալանավորված անձի փախուստը կանխելը, ինչպես նաև խռովությունը կամ ապստամբությունը օրենքին համապատասխան ճնշելը: Սակայն այս իրավիճակներում կյանքի իրավունքի սահմանափակումը պետք է համապատասխանի Սահմանադրության 78-րդ հոդվածով նախատեսված համաչափության սկզբունքին:

2015 թ. փոփոխված Սահմանադրությամբ ամրագրված կյանքի իրավունքի բովանդակությունն ամբողջականացվում է դրան հաջորդող 25-րդ հոդվածով՝ մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքի ամրագրմամբ: 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությամբ այս իրավունքը նախատեսված չէր: Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքն ավանդաբար մեկնաբանվել է խոշտանգումների և անմարդկային վերաբերմունքի կամ պատժի համատեքստում, սակայն վերջին տարիներին այն զարգանում է որպես ինքնուրույն իրավունք, որի բովանդակությունը շատ ավելի լայն է: Այս իրավունքն իր ամրագրումն է ստացել բժշկության և կենսաբանության ոլորտի արդի միջազգային փաստաթղթերում⁵, ինչպես նաև Եվրոպական միության հիմնական իրավունքների խարտիայի 3-րդ հոդվածում: Մարդու ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության իրավունքը յուրաքանչյուր մարդու երաշխավորում է, որ նրա ֆիզիկական, մարմնական ամբողջականությունը չի խախտվի, նա չի ենթարկվի ֆիզիկական և հոգեկան կտտանքների: Բացի դրանից՝ այն նաև ներառում է մարդու մարմնի և հոգեկան աշխարհի նկատմամբ առավել նվազ լրջության միջամտությունները, օրինակ՝ հոգեմետ դեղերով պարտադիր բուժումները, հարկադիր հոգեբուժական միջամտությունները, մարմնական ստուգումները, մտքի վնասումը և այլ հարկա-

դիր բժշկական միջամտությունները, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դրանք անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակության մեջ հանրային ավելի բարձր շահերի պաշտպանությանը: Այս իրավունքի գործնական նշանակությունն առավելապես դրսևորվում է բժշկության, կենսաբանության և տեխնոլոգիայի ոլորտի արդի զարգացումների համատեքստում՝ անհամաչափ միջամտությունից և վտանգներից անձին պաշտպանություն տրամադրելու առումով:

2015 թ. փոփոխված Սահմանադրության 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասը թվարկում է բժշկության և կենսաբանության ոլորտում այն գործողությունները, որոնք հենց Սահմանադրության մակարդակով արգելվում են, քանի որ պարունակում են մարդու ֆիզիկական անձեռնմխելիությանը միջամտելու մեծ վտանգներ: Այսպես, արգելված են եվգենիկական փորձերը, մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելը, մարդու վերարտադրողական կլոնավորումը: Եվգենիկական փորձերի արգելքն ուղղված է պետությունների կողմից համապատասխան սելեկցիոն ծրագրերի ներդրման ու իրականացման կանխարգելմանը՝ հարկադիր ստերիլացման, հարկադիր հղիության, էթնիկական ամուսնությունների, էթնիկ գտման և այլ եղանակներով:

Մարդու օրգաններն ու հյուսվածքները շահույթի աղբյուր դարձնելու արգելքը իր հերթին ուղղված է կանխարգելելու մարդու օրգանների և հյուսվածքների թրաֆիկինգը և առևտրային նպատակներով դրանց օգտագործումը: Դա չի արգելում, սակայն, օրգանների փոխպատվաստման շրջանակներում որոշակի հատուցումների տրամադրումը պայմանավորված է բժշկական ծառայությունների դիմաց վճարներով կամ դոնորին պատճառված վնասի համար տրվող հատուցմամբ⁶:

25-րդ հոդվածի 4-րդ մասում իր ամրագրումն է ստացել 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության՝ խոշ-

տանգումների արգելքին նվիրված 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասի այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ ոչ ոքի չի կարելի առանց իր համաձայնության ենթարկել գիտական, բժշկական և այլ փորձերի: Ընդ որում՝ ի տարբերություն 2005 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի, 2015 թ. փոփոխություններով Սահմանադրության 25-րդ հոդվածում նախատեսված է, որ համաձայնությունը պետք է արտահայտված լինի ազատ և հստակ, իսկ որպես անձի տեղեկացված ու գիտակցված որոշումն ապահովելու երաշխիք նախատեսված է, որ մարդը պետք է նախօրոք տեղեկացվի նման փորձերի հնարավոր հետևանքների մասին:

«Խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը» (հոդվ. 26) հոդվածը վերարտադրում է 2005 թ. խմբագրությանը Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի դրույթները, այն կարևոր տարբերությանը, որ 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրվել է նաև մարմնական պատիժների արգելքը: Մարմնական պատիժների արգելքը, կախված դրանց սաստկությունից, ըստ ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկայի, անհրաժեշտաբար չի դասվում «նվաստացնող վերաբերմունքին կամ պատժին», և այդ պատճառով 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կարևոր նշանակություն ունի հատկապես երեխաների նկատմամբ մարմնական պատիժները արգելելու տեսանկյունից⁷:

2005 թ. խմբագրությանը Սահմանադրության 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը՝ առանց մարդու համաձայնության նրան գիտական, բժշկական և այլ փորձերի ենթարկելու արգելքը, տեղ է գտել փոփոխված Սահմանադրության 25-րդ հոդվածում:

Անձնական ազատությունը (հոդվ. 27) հոդվածը զարգացնում է 2005 թ. խմբագրությանը Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի կարգավորումները: 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումները

համապատասխանեցվել են ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումներին, որով ՄԻԵԴ-ը բավական հարուստ պրակտիկա ունի: Համահունչ կարգավորումները նպաստում են համապատասխան նորմերի մեկնաբանությանն ու գործնական կիրառությանը՝ ՄԻԵԴ-պրակտիկայի լույսի ներքո: Այս հոդվածի առանձին կարգավորումներ ավելի հեռուն են գնում, քան ՄԻԵԿ համապատասխան հոդվածի դրույթները՝ իմպլեմենտացնելով նաև ՄԻԵԿ դատական պրակտիկան:

Հոդվածի ողջ տեքստում օգտագործվում է «ազատությունից զրկել», «ազատությունից զրկելու պահ» եզրույթները, նախկինում կիրառվող «ձերբակալում», «ձերբակալման պահ» եզրույթների փոխարեն: Սա ունի կարևոր գործնական նշանակություն, քանի որ տառացի մեկնաբանելիս կարող է ստեղծվել տպավորություն, թե հոդվածով նախատեսված որոշակի երաշխիքները տարածվում են միայն ձերբակալված անձի վրա: Մինչդեռ ՄԻԵԴ-ի դատական պրակտիկան այս հարցում հստակ է, և Սահմանադրության 27-րդ հոդվածով նախատեսված բոլոր երաշխիքները տարածվում են անձնական ազատությունից փաստացի զրկված բոլոր անձանց վրա՝ ազատությունից փաստացի զրկման պահից սկսած:

27-րդ հոդվածի 3-րդ մասում, որը նախատեսում է ազատությունից զրկված անձի կարևորագույն իրավունքներից մեկը՝ իր ընտրած անձին անհապաղ տեղեկացնելու իրավունքը, նախատեսվել է այս իրավունքի հետաձգման հնարավորություն, օրենքով նախատեսված դեպքերում, կարգով և ժամկետներով, եթե դա անհրաժեշտ է հանցագործության կանխման կամ բացահայտման նպատակով: Նման նորմի գոյությունը տրամաբանական է, քանի որ անհապաղ տեղեկացման իրավունքի իրացման միջոցով կասկածյալը կարող է, օրինակ, իր հանցակիցներին տեղեկատվություն հաղորդել և հրահանգներ տալ, թաքցնել կարևոր

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

ապացույցներ և այլ կերպ խոչընդոտել հանցագործության կանխումը կամ բացահայտումը:

2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասը դատական կարգով կալանավորման համար սահմանում էր 72 ժամվա առավելագույն ժամկետ, մինչդեռ փոփոխված Սահմանադրությունը, պահպանելով այս առավելագույն ժամկետի պահանջը, ավելի ճկուն է գտնվել և նախատեսել է «ողջամիտ ժամկետում» դատարան ներկայացվելու պահանջ, ինչը վարույթ իրականացնող մարմնին պարտավորեցնում է առաջնորդվել անձի համար հնարավոր առավել բարենպաստ ժամկետներով:

Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի

5-րդ մասը, ինչպես 2005 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, նախատեսում է մեկ այլ կարևոր երաշխիք, այն է՝ ազատությունից զրկելու իրավաչափության դատական կարգով ստուգման իրավունքը: Ի լրումն նախկին կարգավորումների՝ սահմանված է, որ դատարանը պետք է որոշում կայացնի «սեղմ ժամկետում», ինչը անազատության մեջ գտնվելու ժամկետների սահմանափակման լրացուցիչ երաշխիք է: Այդպիսով՝ ՀՀ փոփոխված Սահմանադրությունը պարունակում է բավարար երաշխիքների համակարգ և կառուցակարգ (մեխանիզմ)՝ պաշտպանելու անձի անվտանգությունը:

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ - ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 2019 9 - 10 (243-244)

¹ Տե՛ս Դանիելյան Գ. Բ., Այվազյան Վ. Ն., Մանասյան Ա. Ա., Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում (գիտազործնական հետազոտություն), Երևան, 2015, էջ 115:

² Տե՛ս ՀՀ ՊՏ № 47 (1405)15 հունիսի 2018, էջ 14:

³ Տե՛ս Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, June 2006, էջ 28-29:

⁴ Այս մասին նշել է նաև Վեներտիկի հանձնաժողովն իր կարծիքում, տե՛ս CDL-AD(2015)037, կետ 17:

⁵ Տե՛ս Convention for Protection of Human Rights and Dignity with regards to Application of Biology ad Medicine 1997 and Additional Protocol on Prohibition of Cloning of Human Beings, ETS No. 164; Universal Declaration on the Human Rights, adopted by the General Conference of UNESCO on 11 November 1997:

⁶ Տե՛ս Protocol 2 to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin (ETS No. 186), 21-րդ և 22-րդ հոդվածներ:

⁷ Տե՛ս մասնավորապես Campbell and Cosans v UK (1982), Y v UK (1992), Costello-Roberts v UK (1993) գործերը:

RESUME - ԱՄՓՈՓՈՒՄ

THE PROBLEMS OF IMPROVING PERSON'S LEGAL SECURITY IN THE CONTEXT OF CONSTITUTIONAL AND JUDICIAL REFORMS

H. Mkrtychyan

PhD student at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS RA

The article thoroughly discusses the problems of improving person's legal security in the context of constitutional and judicial reforms. The article thoroughly analysis the constitutional norms it's role and the place in the context of protection of human rights and freedoms. The author compares the existing and former constitutional norms. The analysis of the work allows to comprehensively understand constitutional norms.

Keywords: *person's security, constitution, personal freedom, prohibition of torturing, prohibition of inhuman or degrading treatment.*

ВОПРОС ПОВЫШЕНИЯ ПРАВОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ С КОНСТИТУЦИОННОЙ И СУДЕБНОЙ ТОЧЕК ЗРЕНИЯ

A. Мкртчян

Аспирант Института философии, социологии и права НАН РА

В научной статье тщательно исследован вопрос повышения правовой безопасности личности с конституционной и судебной точек зрения. В статье детально проанализированы конституционные нормы в контексте основных прав и защиты личности, их место и роль в вопросе обеспечения безопасности личности. В статье автор проводит сравнение между старыми и новыми нормами Конституции. Проведенный комплексный анализ позволяет сформировать представление о конституционных нормах.

Ключевые слова: *защита человека, Конституция, право жизни, личная свобода, запрет пыток, запрет бесчеловечного или унижающего достоинство обращения.*

Բանալի բառեր - *անձի անվրանգություն, Սահմանադրություն, կյանքի իրավունք, անձնական ազատություն, խոչընդոտման արգելք, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի արգելք:*

Հ. Մկրտչյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ, ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ haykamkrtychyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 03.07.2019, ստվել է գրախոսության՝ 03.07.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 24.10.2019